

Erzurumlu Darîr'in *Sîretü'n-Nebî* Adlı Eserinden Eski Anadolu Türkçesinin Söz Varlığına Katkılar

Prof. Dr. Orhan Yavuz
Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
orhanyavuz@selcuk.edu.tr

Arş. Gör. Fatih Numan Küçükbalı
Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
fatihnumankb@gmail.com

Öz

Erzurumlu Mustafa Darîr, 14. yüzyılın en ünlü edipleri arasında yer almaktadır. Onun ünü, Memluk Kıpçakçasının Oğuzcalaşmasındaki rolünden ve *Sîretü'n-Nebî* adlı eserinden kaynaklanmaktadır. Darîr'in *Sîretü'n-Nebî*'si çeşitli Arap siyercilerin eserlerinden istifade edilerek hazırlanan hem tercüme hem de telif bir eserdir. Manzum ve mensur karışık (büyük bir bölümü mensur) olarak kaleme alınan eser, altı ciltlik hacmiyle oldukça dikkat çekicidir. Eserin hacminin fazlalığı, esere söz varlığı açısından da büyük bir zenginlik kazandırmıştır. Darîr, edebî yeteneği ve Türkçeye hâkimiyeti sayesinde *Sîretü'n-Nebî*'de çok çeşitli bir kelime kadrosu kullanmıştır. Eserde aynı kavram için birbirinden farklı kelimelerin tercih edildiği görülmüştür. Sade Türkçeye yazılmış böylesi hacimli bir eserin söz varlığı açısından incelenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla biz de bu çalışmada *Sîretü'n-Nebî*'nin ilk dört cildini taramak suretiyle Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığına katkı yapmayı amaçladık. Bu hususta da Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığıyla ilgili en kapsamlı sözlük olma özelliğini hâlâ koruyan *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*'nü ölçüt aldık.

Anahtar Kelimeler: Erzurumlu Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Eski Anadolu Türkçesi, *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, söz varlığı.

Contributions to the Old Anatolian Turkish Vocabulary from the Work of Erzurumlu Darîr Named *Sîretü'n-Nebî*

Abstract

Erzurumlu Mustafa Darîr is one of the most famous authors in the 14th century. His reputation comes from *Sîretü'n-Nebî* and his role in transforming Mamluk Qypchaq into Oguz Turkic. Darîr's *Sîretü'n-Nebî* is prepared by compiling and translating the works of various Arabic prophetic biography authors. The work, which has been written as a mixture of poem and mostly prose is quite remarkable with its six volumes. The big volume of the book has also contributed to the Turkish vocabulary to a great extent. Having literary skills and dominance on Turkish language, Darîr used a wide variety of vocabulary in *Sîretü'n-Nebî*. Various words have been preferred for the same term in this book. Such a work of big-volume in simple Turkish deserved to be examined in terms of vocabulary. Therefore, we aimed to contribute to Old Anatolian Turkish by reviewing the first four volumes of *Sîretü'n-Nebî*. "*Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*" (*Scanning Dictionary with Witnesses*), which keeps its importance as the most comprehensive dictionary in Turkish vocabulary, has been used as a benchmark.

Keywords: Erzurumlu Darîr, *Sîretü'n-Nebî*, Old Anatolian Turkish, *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, vocabulary.

1. GİRİŞ

1.1. Erzurumlu Mustafa Darîr

14. yüzyılda yaşamış önemli bir edip olan Darîr hakkında eski kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Onunla ilgili bilgilere ancak kendi eserlerinden yola çıkılarak ulaşılabilmektedir. Eserlerinin çeşitli nüshalarında şairin adı *Mustafâ b. Yûsuf b. 'Ömerü'd-Darîr el-Erzeni'r-Rûmî, Darîr-i hakîr Mustafâ b. Yûsuf b. 'Ömerü'l-Mevlevî el-Erzeni'r-Rûmî, Darîr-i hakîr Mustafâ b. Yûsuf el-Mevlevî, Şeyh Darîr ebî Muhammed Mustafâ b. Yûsuf el-Erzeni'r-Rûmî* şekillerinde geçmektedir (Karahan 1994: 14). Asıl adı *Mustafâ* olan şair, şiirlerinde *Darîr* ve bu kelimenin Türkçe karşılığı olan *Gözsüz* mahlaslarını kullanmıştır. Şair, Erzurum'da doğmuş ve ilk tahsilini orada tamamlamıştır.

Anadolu'daki hayatıyla ilgili çok az bilgi bulunan Darîr, ilmîne ilim katmak için 1377'de Erzurum'dan Mısır'a gitmiştir. Tatlı dilliliği ve hoş sözler söyleme kabiliyeti ile kısa sürede Mısır melikinin muhabbetini kazanmış, beş yıl boyunca melikin huzurunda Hz. Peygamber'in hayatını, İslam ordusunun gazalarını anlatmıştır. Mısır meliki, Darîr'in bu güzel anlatımlarını görünce ondan Hz. Muhammed'in hayatıyla ilgili bir eser yazmasını istemiştir. Darîr de hemen *Sîretü'n-Nebî*'yi yazmaya başlamış ve 1388 yılında tamamladığı eserini, devrin sultanı Berkûk'a sunmuştur (Egüz 2013: 11). 1388'de İskenderiye'ye, oradan da Anadolu'da Karaman'a geçmiş ve Karaman'da dört sene kalmıştır. 1393'te Şam'a gidip orada son eseri olduğu düşünülen *Fütûhu's-Şâm Tercümesi*'ni yazmıştır. Darîr hakkında bilgiler genellikle kendi eserlerinden öğrenilebildiğinden 1393'ten sonraki hayatıyla ilgili hiçbir şey bilinmemektedir (Karahan 1994: 17). Ancak onun 15. yüzyılın başlarında öldüğü tahmin edilmektedir (Egüz 2013: 14).

Darîr'in eserleri arasında *Sîretü'n-Nebî*¹ ve *Fütûhu's-Şâm Tercümesi*'nin² yanında *Kıssa-i Yûsuf*³ ve *Yüz Hadîs Yüz Hikâye*⁴ adıyla bilinen iki eseri daha vardır. Yazarın bu dört eseri içerisinde sadece *Kıssa-i Yûsuf* telifidir ve tamamıyla manzumdur. Diğerleri ise tercümedir. *Sîretü'n-Nebî* ve *Fütûhu's-Şâm Tercümesi* genel olarak mensurdur, ancak aralara yer yer manzum parçalar serpiştirilmiştir. *Yüz Hadîs Yüz Hikâye* ise tamamen mensurdur.

Özellikle *Sîretü'n-Nebî* adlı eseriyle meşhur olan Darîr, Mısır'da Memluk Kıpçakçasının Oğuzcalaşması üzerindeki etkisinden dolayı Türk dili tarihi içinde ayrı bir öneme sahiptir. Bilindiği üzere Memlûk Kıpçakçası 15. yüzyılda yerini tamamıyla Oğuzcaya bırakmıştı. Memlûk topraklarında Oğuzcanın hâkim olmasında *Anadolu Türkçesinin diğer Türk lehçelerine nazaran daha büyük bir ifade gücüne ulaşmış olması, diğer yandan siyasi iktidar hesapları yanında Mısır'daki Memlûk Türk idaresinin Türkçeyi, Arapça ve Farsça gibi dillerden üstün tutması, Türk âlim ve şairlerine büyük kıymet vermesi, böyle olunca da uzak ve yakın Türk memleketlerinden birçok âlim ve şairin Mısır'a yönelmeleri; yine aynı sebeplerden Anadolu'da yetişen edip ve şairlerin zaman zaman ilim öğrenmek amacıyla Mısır'a seyahatleri* gibi durumların

¹ Erkan, Mustafa (1986). *Sîretü'n-nebî (Tercümetü'z-Zarîr) Sözlük-İndeks*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Egüz, Esra (2013). *Erzurumlu Mustafa Darîr'in Sîretü'n-nebî'sindeki Türkçe Manzumeler (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

² Altun, Nesrin (1996). *Erzurumlu Darîr'in Fütûhu's-Şâm Tercümesi Giriş-Metin Açıklamalı Dizin*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.

³ Karahan, Leyla (1994). *Erzurumlu Darîr Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ) İnceleme-Metin-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

⁴ Erzurumlu Mustafa Darîr (2007). *Yüz Hadîs Yüz Hikâye*. haz. Selahattin Yıldırım-Necdet Yılmaz. İstanbul: Darulhadis Yay.

Erzurumlu Mustafa Darîr (2016). *Yüz Hadîs Yüz Hikâye-Türk Dilinde Art Zamanlı Değişmeler*. haz. Mustafa Sarı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

etkisinden söz edilebilir (Yavuz 2002: 25). İşte Anadolu'dan Mısır'a seyahat eden önemli ediplerden biri olan Darîr, Memlûk Türkçesinin karışık dil yapısından kurtularak Oğuzcaya dayalı bir dil hâline geçişinde ilk köprüyü atan şairlerden olmuştur. Yani Darîr; nükteli, akıcı ve tabî yapıdaki edebî diliyle, Oğuzcanın, Mısır ve Suriye bölgesinde yazı dili hâline gelmesine öncülük etmiştir (Korkmaz 2005: 441-442).

1.2. Sîretü'n-Nebî (SN)

Hz. Muhammed'in hayatının anlatıldığı *Sîretü'n-Nebî*, Erzurumlu Darîr'in en önemli eseridir. Darîr, siyer kitabına kendisi her ne kadar *Tercümetü'd-Darîr* (Darîr [yz.] 1001 / 8b) adını verse de eserini yazmadan önce konuyla ilgili pek çok kitabı incelemiş ve oradaki bilgileri kendi süzgecinden geçirerek anlatmıştır. Yani *Darîr*, *Sîretü'n-Nebî*'yi, yalnızca tercüme ederek değil; aynı zamanda okuduklarını şerh ederek meydana getirmiştir (Egüz 2013: 84).

Darîr, eserini ortaya koyarken *Ebû'l-Hasan-ı Bekrî*, *Abdu'l-melik bin Hişâm ve Muhammed ibn İshâk* adlı siyercilerin eserlerinden yararlanmıştı. Onun en fazla yararlandığı siyer kitabı *Ebû'l-Hasan-ı Bekrî'nin, es-Sîretü'n-nebeviyye veya el-Envâr ve Miftâhü's-Sürûr ve'l-Efkâr fî Mevdi'l-Muhtâr* adlı eseri olmuştur. Ancak bu eser, siyer araştırmacıları tarafından muteber bulunmayan, cahil halka hitap eden ve asılsız hikâyeler barındıran bir kitap olarak bilinir (Egüz 2013: 88).

Erzurumlu Mustafa Darîr, Hz. Peygamber'in hayatını mensur olarak anlatmış, anlatıma canlılık katmak ve eserin edebî değerini yükseltmek için aralara manzumeler serpiştirmiştir. Edibin âmâ olmasından dolayı onun anlattıklarının kâtipler aracılığıyla yazıya geçirildiği düşünülmektedir. 1388 yılında tamamlanan eser, Memlûk sultanı Berkuk'a sunulmuştur.

Sîretü'n-Nebî altı ciltten oluşmaktadır. Ciltlerde işlenen konular genel olarak şu şekildedir:

I. cilt; *Tevhid, na't, dört halife övgüsü, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin övgüsü ile başlar. Sebeb-i teliften sonra Hz. Muhammed'in nurunun yaratılması ve intikali, Abdulmuttalib'in dünyaya gelişi, Zemzem kuyusunun açılması, Abdullah'ın doğumu, Satih, Şık ve Zerka'nın kehanetleri, Fil hadisesi, Hz. Muhammed'in doğumu, sütannesini Halîme'ye verilmesi, Hz. Muhammed'den harikulade hâllerin görülmesi, Âmine'nin ölümü, Abdulmuttalib'in ölümü, Hz. Muhammed'in Hz. Hatice'nin kervanı ile ticarete gidişi ile devam eder.*

II. ciltte *Hz. Muhammed ile Hz. Hatice'nin evliliği, rahip Bahira hadisesi, Hz. Ali'nin doğumu, Kâbe'nin yeniden inşası, ilk vahyin gelişi, ilk Müslümanlar, müşriklerin Müslümanlara eziyetleri, sahabeden bazılarının Habeş ülkesine sığınmaları ve Hz. Muhammed'in mucizeleri anlatılır.*

III. cilt; *Miraç hadisesi, Ebû Tâlib'in ve Hz. Hatice'nin ölümü, Hz. Muhammed ile Hz. Ayşe'nin evliliği, Hz. Muhammed'in halkı İslam'a davet etmek için Ukaz panayırına gitmesi, müşriklerin Hz. Muhammed'e çektiği eziyetler, hicret hadisesi, Hz. Muhammed'in Hz. Ebû Bekir ile Sevr dağına sığınması, Hz. Muhammed'in Medine'ye yerleşmesi, Hz. Ali'nin Medine'ye Hz. Muhammed'in yanına gelişi, Selmân-ı Farisî'nin hikâyesi, münafıkların Hz. Muhammed'e çektiği sıkıntıların anlatıldığı bölümlerden meydana getirilmiştir.*

IV. ciltte *Uhud savaşı, Hz. Hamza'nın şehit oluşu, Hendek savaşı, Benî Kureyza gazası gibi hadiseler anlatılır.*

V. ciltte de *Hz. Fatma ile Hz. Ali'nin evliliği, Hz. Muhammed'in mucizeleri, Talha ve Gümeyre'nin evliliği, Bedr savaşı, Ebû Cehl'in ölümü* etraflı bir şekilde işlenir.

VI. cilt ise *Hısnu'l-akabe gazası, Hz. Ali'nin seferleri, Hz. Muhammed'in şeytan ile mübahasesi, Mekke'nin fethi, Huneyn savaşı, Tebük gazası, Veda Haccı, Hz. Muhammed'in hastalanması ve vefatının işlendiği konulara yer verir* (Egüz 2013: 90).

Sîretü'n-Nebî, edebî güzellik gözardı edilmeden yazılmış didaktik bir eserdir. Sade diliyle dikkat çeken eser hacimli olmasından dolayı zengin bir söz varlığına sahiptir. Mısır Sarayı'nda Anadolu Türkçesinin edebî değeri yüksek önemli bir numunesi olan *Sîretü'n-Nebî*, arkaik özellikler bakımından da zengindir. Böylesine önemli bir eserin şimdiye kadar tam tekmil bir yayının yapıl(a)maması Türk dili açısından önemli bir eksikliklerdir.⁵

Biz bu çalışmamızda altı ciltten meydana gelen eserin ilk dört cildini taradık ve her cilt için sadece bir nüshadan yararlandık. Yararlandığımız nüshalarla ilgili bilgiler şu şekildedir:

Birinci cilt: *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Koşullar Bölümü No: 1001'de* yer almaktadır. 226 varaktır. Harekeli nesih yazı ile yazılmış ve her sayfası 17 satırdan oluşmaktadır. İstinsah tarihi H 899/M 1494'tür.

İkinci cilt: *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Bölümü No: 1222'de* kayıtlıdır. Varak sayısı 499'dur. Kısmen harekeli olarak nesih yazı çeşidiyle yazılmıştır. 13 satırdır. İstinsah tarihi belli değildir.

Üçüncü cilt: *İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü No: 1552'de* bulunmaktadır. 328 varak olan bu nüsha harekeli nesih hat ile yazılmış olup sayfalar 15 satırdan oluşmaktadır. İstinsah tarihi belli değildir.

Dördüncü cilt: *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Koşullar Bölümü No: 992'dedir.*

378 varak ve sayfalar 19 satırdan oluşmaktadır. Nesih yazı çeşidiyle harekeli olarak yazılmıştır. İstinsah tarihi H 1038/ M 1628'dir.

1.3. Tanılarıyla Tarama Sözlüğü (TS)

Çalışmamızda, Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığına katkıda bulunmak amaçlanırken Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan, hâlâ bu dönemle ilgili en kapsamlı sözlük olma özelliğini koruyan XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanılarıyla Tarama Sözlüğü (*Tarama Sözlüğü*) esas alınmıştır. *Tarama Sözlüğü*, 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Türkiye Türkçesiyle yazılmış 227 eserin taranmasıyla 42 yılda (1935-1977 arası) oluşturulmuş tarihsel bir sözlüktür. Hazırlık çalışmalarına 1935 yılında başlanan sözlük için ilk aşamada 1941 yılına kadar 135 kitap taranmıştır. Daha sonra bu sayı 160'a çıkarılarak eldeki malzemeyle 1943-1957 yılları arasında her biri kendi içinde A'dan Z'ye sıralı olacak şekilde dört ciltlik *Tanılarıyla Tarama Sözlüğü* meydana getirilmiştir. Tarama faaliyetlerine devam edilip 67 eser daha taranarak toplamda 227 eserden taranan malzeme 1963-1972 yılları arasında altı cilt olarak yayımlanmıştır. 1974-1977 yılları arasında da *Ekler ve Dizin* ciltleri ilave edilmiştir. Eserde günümüzde kullanılmayan, anlam ya da yapı bakımından değişikliğe uğramış sözler tanılarıyla birlikte gösterilmiştir. Cem Dilçin, 1983 yılında söz konusu sözlükteki tanıları kaldırıp, madde başlarında bazı düzeltmeler yaparak sözlüğün sonuna da Arap harfli dizin ekleyerek *Yeni Tarama Sözlüğü'nü* hazırlamıştır (TS C I: V; Dilçin 2009: 7-8).

⁵ Daha önce kısmen çalışılan *Sîretü'n-Nebî*; Prof. Dr. Kemal Yavuz, Prof. Dr. Orhan Yavuz ve Yrd. Doç. Dr. Esra Egüz tarafından bütün olarak (altı cilt) yayıma hazırlanmaktadır.

1.4. Çalışmada İzlenen Yol

Sözlük bilim kriterleri açısından, *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*'nün bazı kusurları olsa da⁶ yayımlanmaya başlandığı andan itibaren bu sözlük metin neşri yapanlara büyük kolaylıklar sağlamıştır. Günümüzde bile Türkiye Türkçesinin tarihî metin yayımlarında en çok başvurulan sözlüktür. Ancak söz konusu eser, ilk baskısından sonra hiç güncellenmemiştir.⁷ Böylesi mühim bir sözlüğün, daha önce tespit edilen eksiklikler giderilip yeni çalışmalarda söz varlıkları da eklenerek en kısa sürede güncellenmesi gerekmektedir.

Bu doğrultuda son zamanlarda Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığına ve dolayısıyla *Tarama Sözlüğü*'ne katkı mahiyetinde çalışmalar yapılmaktadır.⁸ Biz de bu çalışmamızda *Erzurumlu Darîr'in Sîretü'n-Nebî* adlı eserinden Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığına katkı yapmayı amaçladık. Söz konusu eserin ilk dört cildini taramak suretiyle tespit ettiğimiz söz varlığını öncelikle *Tarama Sözlüğü*'yle karşılaştırdık. Daha sonra tespit ettiğimiz malzemenin, Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait başka eserlerde kullanılıp kullanılmadığı görebilmek için bu dönemle ilgili belli başlı eserleri taradık. Kelimelerin tarihî gelişimini ve kullanıldığı diğer sahaları da belirleyebilmek için başta Eski Türkçe olmak üzere, Türkçenin diğer dönemleriyle de ilgili kaynaklar taradık (Bu eserlerin künyesi *Taranan Eserler* bölümünde verilmiştir). İncelemeye aldığımız kelime ya da kelime gruplarını;

1. *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü'nde Bulunmayan Söz Varlığı*,

2. *Tarama Sözlüğü'nde Olup Anlam ve(ya) Şekil Açısından Farklılık Gösteren Söz Varlığı*,

3. *Anlamı ve(ya) Okunuşu Belirgin Olmayan Söz Varlığı* şeklinde üç başlık altında inceledik.

⁶ Bu hususta ayrıntılı bilgi için şu çalışmalara bakılabilir:

İlaydın, Hikmet (1954). "Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü (Kitaplar - Tenkit)". *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi* III (28): 227-231.

Tietze, Andreas & Tekin, Talat (1989). "Tarama Sözlüğü Üzerine Bazı Açıklamalar". *Erdem* 5 (13): 285-293.

Tietze, Andreas (1993). "Tarama Sözlüğü". *Türk Dilleri Araştırmaları* (3): 267-270.

Tietze, Andreas & TEKİN, Talat (1994). "Tarama Sözlüğü Üzerine Bazı Açıklamalar II". *Türk Dilleri Araştırmaları* (4): 159-169.

Akyıldız Ay, Didem (2017). "Tarama Sözlüğü: Sözlükbilimi İlkeleri Çerçevesinde Betimsel ve Eleştirel Bir Değerlendirme". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* (56): 1-22.

⁷ Cem Dilçin'in bazı düzeltmelerle hazırladığı *Yeni Tarama Sözlüğü*'nü saymıyoruz. Çünkü bu çalışmada sözlüğün pratik kullanımı amaçlandığı için daha önce yayımlanan sekiz ciltlik sözlükteki madde başlarının tanıkları ve tarihleri yeni sözlüğe alınmamış ve sözlük tek cilde indirilmiştir. Üstelik yeni madde başı da eklenmemiştir. *Yeni Tarama Sözlüğü* pratik olsa da bilimsel çalışmalarda araştırmacılar, genellikle tanıklı *Tarama Sözlüğü*'nü tercih etmektedir.

⁸ Bu konuda yapılan çalışmaların bazıları şu şekildedir:

Yılmaz, Emine-Demir, Nurettin (2009). "Kıyas-ı Enbiya'dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar I". *Festschrift to Commemorate the 80th Anniversary of Prof. Dr. Talat Tekin's Birth*. ed. Emine Yılmaz-Süer Eker-N. Demir. *International Journal of Central Asian Studies* 13: 495-517.

Yılmaz, Emine-Demir, Nurettin (2010). "Kıyas-ı Enbiya'dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar II". *Studies on the Turkic World. Festschrift in Honour of Stanislaw Stachowski*. ed. E. Mańczak-Wohlfeld and B. Podolak: 215-226.

Yılmaz, Emine-Demir, Nurettin (2012). "Kıyas-ı Enbiyadan Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar III". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* (19-1): 159-168.

Sır, Ayşe Nur (2013). "Hikayet-i Ashabi'l-Kehif'ten Eski Anadolu Türkçesi Söz Varlığına Katkılar". *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 9 (36): 149-162.

2. İNCELEME

2.1. Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü'nde Bulunmayan Söz Varlığı

alı-: Azalmak.

Taradığımız eserlerde *alı-* fiiline dair herhangi bir kayda rastlayamadık. Eski Türkçe döneminde kullanıldığını bildiğimiz *alk-* “Tüketmek, bitirmek, yok etmek.” (EDPT) fiiliyle ilgili olduğunu düşünmekteyiz. Eski Uygur Türkçesi döneminde *alık-* fiilinin “azalmak, bitmek.” (EUTS) anlamında kullanılması bu ilgiyi güçlendirmektedir. Eski Anadolu Türkçesiyle aynı dönem olan Harezmi-Altınordu sahasında da *alk-* “Berbat ve yok etmek.” (HTS) kaydı mevcuttur. Daha önceki çalışmalarda *alk-* fiilinin sonundaki *-k*, kuvvetlendirme fonksiyonu olan fiilden fiil yapma eki kabul edilmiş ve söz konusu fiilin kökünün *al-* “almak” fiili olduğu düşünülmüştür (Gabain 2003: 59; Eraslan 2012: 111; Clauson 1972: 135). Ancak Clauson *al-* fiili ile *alk-* arasında anlam ilgisi olmadığını özellikle belirtmiştir. İşte bu hususta SN'deki *alı-* örneği bu fiilin kökü hakkında önemli bir ipucu sunmaktadır. *alk-* fiili günümüzde Türkiye Türkçesi ağızlarında (Manisa/Akhisar, Kırkağaç yöresi) “yok etmek, tüketmek” anlamlarıyla kullanılmaktadır (DS C I).

Suyı telef itmenüz. Ol su cemîr derde devâdur ve renclere şifâdur. Dahı bir mu'cizât oldur kim hîç sovuğı alımaz,⁹ ta'amı azmaz, ne kap içinde ki olsa kıyâmete degin eksilmez.

III. Cilt, 151a/12-14

alın-: Yorulmak, kuvvetten düşmek.

Alın- fiilinin SN'de tespit ettiğimiz anlamına Türkçenin tarihî dönemlerinde rastlamadık. Ancak bu fiilin DS'de kayıtlı “zayıflamak, kuvvetten düşmek” şeklindeki anlamı SN'deki anlamıyla örtüşmektedir (C I).

Ğumeyre gördi kim Talha anuñ sözine inanmadı. El silâha urdı, süñü götürdi, Talha'ya hamle eyledi. Bir iki sâ'at ceng eylediler. Ğumeyre alındı, tâkâtı¹⁰ kalmadı. Eyitdi: “Yâ Talha! Birez dinlenejim hem atlarumuz dahı nefes alsun, dinlensin, didi.

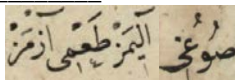
IV. Cilt, 275a/12-14

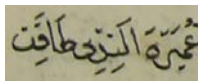
buñula-: Sıkılmak, kızmak, dert edinmek.

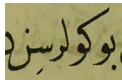
Buñula- fiili, *buñ* “Zaruret, felaket, sıkıntı, gam, kasavet, şiddetli ihtiyaç.” (TS C I) ismi üzerine +la- isimden fiil yapma eki getirilerek oluşturulmuştur. TS'de bu fiile yakın anlamı olarak *buñlanmak* “Bunalmak.” (TS, C I) *buña uğramak* “Sıkıntıya düşmek, kederlenmek, bunalmak.” (TS, C I), *buñlu olmak* “Kederlenmek, tasalanmak, sıkıntılı, gam çeker olmak.” (TS C I) gibi kayıtlar mevcuttur. Ancak *buñula-* şekli yoktur.

Eger senüñ kız karındaşuñ oğlu Ömer müsülmân oldı ise sen n'icün buñularsın,¹¹ didi; Ebücehl epsem oldı.

II. Cilt, 265a/5-6

9

10

11

çavıh-(çavık-): Duyulmak, şâyi olmak, yayılmak.

TS'de 1. *yüksek ses*, 2. *haber*, 3. *ün*, *şöhret* anlamlarında *çav* kelimesi vardır. Bu kelimenin fiil şekli olarak *ün salmak*, *şöhret kazanmak*, *yayılmak* anlamında *çavlan-~çavlan-~çağlan-* fiilleri kullanılmıştır. Eski Türkçe döneminde ve Harezmi-Altınordu sahasında *çav* ismi *çavık-* “Ünlenmek, şöhret sahibi olmak, tanınmak” (EDPT, HTS) şeklinde fiilleştirilmiştir. SN'de de *çavıh-* [çav+ık-] fiilinin kullanılması metni Eski Türkçe veya Doğu Türkçesine yaklaştırmaktadır.

Ol sebebden ʿAbdullāh'ın evlenmekliği çavıhdı,¹² meşhūr oldı. Ulular, seyyidler işitdiler kim ʿAbdulmuṭṭalib, Vehab bin ʿAbd-i Menāf'ın kızını ʿAbdullāh'a aldı diyü.

I. Cilt, 61a/1-2

çıkna: Yemek yenilen kap, çanak, tabak, leğen.

Taradığımız eserlerde bu kelimeyle ilgili olarak sadece *çığına çanak* “Bir tür toprak kap, leğen.” (BL) kaydına ulaşabildik. Bağlamdan tespit edebildiğimiz kadarıyla *çıkna* ismi *Bahşâyîş Lügati*'ndeki anlama yakın olarak “yemek yenilen kap” anlamında kullanılmıştır.

Getürdigi yiyesi bişmiş süd idi. Çün içerü girdi oturdı, ʿAlî bir yanında Fâṭma bir yanında oturdılar yemeği bir çıkna¹³dan bile yidiler.

VI. Cilt, 242b/6-7

dirik-: Vakit geçirmek, yaşamak.

Taradığımız eserlerde *dirik-* fiiliyle ilgili herhangi bir kayda rastlayamadık. Bu kelimenin, *dir-* fiili üzerine *-k-* fiilden fiil yapma ekinin getirilmesiyle oluştuğunu söyleyebiliriz. TS'de bu kelimeye yakın olarak *dirilmek* “Yaşamak, ömür sürmek. 2. Geçinmek, imtizaç etmek. 3. Taslamak, davasında bulunmak” (TSC II) kaydı mevcuttur. Bağlamdan anlaşıldığı kadarıyla *dirik-* fiilinin anlamı, *diril-* fiilinin “yaşamak, ömür sürmek” anlamlarıyla örtüşmektedir.

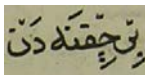
Bu ben itdügüm müsülmānlık mertebesine yaramaz. Bir mü'min müsülmān kim Allāh ta'ālānın Resūli şahābesi ola, güç göre. Ben bir müşrik kâfir civārında olam, kâfirlerin gölgesi altında dirikem.¹⁴ Hergiz bu mürüvete sığmaz.

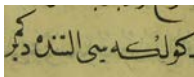
II. Cilt, 219a/8-11

güymeş-~küymeş-: Titremek, tereddüt etmek, yapmak istememek.

TS'de bu fiille ilgili hiçbir kayda rastlayamadık. DLT'de *küyüm küyüm* “gafletle, oyalanarak” ve *küywen-~küwyen-* “Savsaklamak, uygulamamak.” şeklinde kayıtlar mevcuttur. Clauson, Kâşgarlı Mahmut'un bu kelimeyi yanlış kaydettiğini *küywen-~küwyen* değil *küymen-* (<küyüm> “Yavaş hareket etmek, ağırdan almak, oyalanmak.” (EDPT) şeklinde olması gerektiğini söyler. *Güymeş-~küymeş-* fiilinin türevleri Çağatay Türkçesinde *köymen-~küymen-* “Bahane etmek, sebep ve vesile bulmak.” (ÇTS) ve çağdaş Türk lehçeleri arasında Altay Türkçesi ağızlarından Teleütçede *küymen* “karışıklık, şaşkınlık.” ve *küymel-* “Oyalanmak, ağır

12

13

14

davranmak, tereddüt etmek. (VWTD C II) şeklinde kullanılmaktadır. Söz konusu fiilin, SN'de bağlama göre "Titremek, tereddüt etmek, yapmak istememek." anlamlarında kullanıldığını düşünmekteyiz.

°Abdullāh atasına vaşiyet kıldı, eyitdi: Yā ebeti, otur bir hamle beni boguzlamadın yüregüñi sovıtıgıl. Biraz benüm üsdüme ağlağıl. Tā kim yüregüñdeki oduñ söyine. Andan elümi ayagumu baglağıl kim kurbān vaktında elüm ayagum olmasun kim **deprene senüñ eliñ küymeşe kurbān**¹⁵ idebilmeyesin, Hağ ta °ālā fermānı yirine gelmeye.

I. Cilt, 49a/12-15

hüm hüm it-: Kızgın bir şekilde ses çıkarmak (taklidî ses), homurdanmak.

Taradığımız eserlerde *hüm hüm it-* birleşik fiiliyle ilgili bir kayda rastlayamadık. *hüm hüm* ibaresi taklidî bir ses gibi görünmektedir. Metinde iki yerde tespit ettiğimiz bu birleşik fiile, bağlamdan anlayabildiğimiz kadarıyla "kızgın bir şekilde ses çıkarmak (taklidî ses), homurdanmak" anlamını verdik.

*Hamza henüz arslan gibi hüm hüm ider-idi.*¹⁶ Ol kakımağur eşeri henüz yüreginde varı yüreginiñ gürüldüsi irakdan işidilür-idi.

II. Cilt, 91b/4-6

*Hamza ibni °Abdü'l-Muṭṭalib kakımuş, gâzab eylemiş, hışm odı-y-ıla tolmuş, hüm hüm ider totuldanur,*¹⁷ eydür kim...

II. Cilt, 92a/1-2

irişik: Düşman.

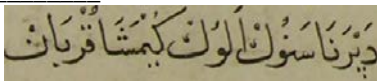
Türkçenin tarihî dönemleriyle ilgili taradığımız eserlerde *irişik* kelimesine rastlayamadık. SN'deki kullanımından hareketle bu kelimenin anlamının "düşman" olması gerektiğini düşünmekteyiz. DS'de de *erişik* "ötekine berikine çok sataşan kimse" şeklinde kaydın olması söz konusu kelimeye verdiğimiz anlamı desteklemektedir (C V). Bu kelimenin yapısı, TS'de "1. Uğraşmak, sataşmak, münakaşa etmek. 2. Şakalaşmak." anlamlarında kullanılan *eriş-~iriş-* fiilinden -k+ fiilden isim yapma ekiyle türetilmiş bir isim olarak açıklanabilir.

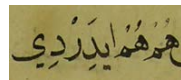
°Atık ibni Ebî Kuḥāfe Habeşe vilāyetine hicret itmiş-idi. Ben anı girü yoldan dönderdüm, civāruma aldum, getürdüm, didi. Benüm hürmetüm için kimsenüz anuñ-ıla **irişik olmaya**,¹⁸ ben aña māl virürem, anuñ-ıla ortak oluram.

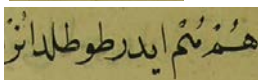
II. Cilt, 223b/1-4

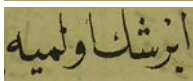
ivir- ~iyivir-: Göndermek, vermek.

İvir-~iyivir- kullanımlarının Eski Türkçe dönemindeki iduber- [*ıd-u ber-*] "göndermek" birleşik fiilinden geldiği aşikârdır. Eski Anadolu Türkçesinde bu kelimenin türevlerine

15

16

17

18

taradığımız eserlerde rastlayamadık. Ancak Doğu Türkçesi metinlerinden Kıyasu'l-Enbiya'da *iber-~yiber-* "göndermek, yollamak" kullanımı mevcuttur (KE). SN'de dört kez karşımıza çıkan kelime iki yerde *ivir-*, iki yerde ise *iyivir-* şeklinde harekelenmiştir. *İyivir-* şekli, *iduber-* yapısına yakınlığı dolayısıyla daha arkaiktir. Bu kelimedenden hareketle yine Darîr'in eserlerinde hem Eski Türkçenin hem de Harezmi-Kıpçak Türkçesinin izlerinin görüldüğünü söyleyebiliriz.

Adem 'aleyhi's-selâm Cebrâ'îden suvâl kıldı, sordı, eyitdi: Yâ karındaşum Cebrâ'î, bu ne tâbütdür, didi. Cebrâ'î 'aleyhi's-selâm eyitdi: Yâ Âdem, Hağ ta'âlâ bu tâbüti **şaya iyivirdi kim**¹⁹ bu tâbüti içine nazâr kılasın, ne kim senüñ bilüñden Resül ve enbiyâ ve ulü'l-azm geliserdür kim, kimden öñdin ya kimden sonra geldüñin cemr'inüñ şekin sûretin heybetin göresin, temâşâ kılasın.

I. Cilt, 16b/14-17

Şimdi bildüm gönüm emân oldu, didi. Ammâ yâ seyid irte varup beni atamdan kavmümden dilegil, ne kadar mâl dilerler-ise virgil hürmet-içün 'izzet sebebiçün. Ben yine mâluñı altundan **şaya ivireyim**,²⁰ didi.

I. Cilt, 28a/13-15

Andan Hâşim'ün gönlini aldılar ve ol yazı içinde kondılar. Bu gavğâ ve galaba sebebinden bir sehel nesneye râzî oldılar, kâbin kıydılar, Seleme'yi Hâşim'e virdiler. Şöyle kim resim ve âdetdür. Hâşim haymesine vardı, şart itdükleri mâlı Muḫtalib **birle iyivirdiler**.²¹ Seleme kabûl kıldı. Gice olcağ bir ol kadar dağı mâl üsdine katdı, yine Hâşim'e viribidi.

I. Cilt, 31-b/14-17

Meğer 'Abdullâh anası kavmine Benî Maḫzûm'a **kişi ivirmiş**.²²

I. Cilt, 50a/13

kayan-: Kaynamak, yanmak.

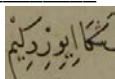
Bu fiilin SN'de sadece bir örneğini tespit edebildik. Bu kullanımı, Eski Türkçe dönemindeki *kaym-* "Kaynamak" (EDPT) fiilinin geniş ünlülü şekli olarak kabul edebiliriz.

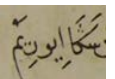
İllâ Fâtıma binti 'Amr 'Abdullâh **çün kayandı**²³ katı köyindi, Halâyık bilesince ağlaşdılar. Andan Fâtıma Mekke ulularına yüz tutdı, söyledi.

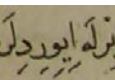
I. Cilt, 47-a/8-9

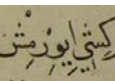
kılıç yıldırır-: Kılıç çekmek, kılıcı kınından çıkarmak.

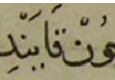
Yıldırır- fiili TS'de "Parıldamak, ışıdamak, ziya saçmak" anlamlarında geçmektedir. Ancak *yıldırır-* fiili yoktur. Onun yerine *ıldırır-* "parlatmak" şekli mevcuttur. İncelediğimiz metinde de kılıcın kınından çıkınca parlamasından dolayı olmalı ki *kılıç yıldırır-* fiili "kılıç çekmek, kılıcı kınından çıkarmak anlamlarını karşılamıştır.

19

20

21

22

23

*Fîl*oânlar eyitdiler: Fîl yürimez, didiler. Niçe kim ururuz, dögerüz yirinden deprenmez, didiler. Esvod buyurdi kim çeri ehli **kılıç yıldıradalar**,²⁴ kalhan oynadalar, çağrışalar gülüv kılalar.

I. Cilt, 84b/14-15

oynat-: Harcamak, sarf etmek, bağışlamak.

TS'de oyna- fiili, "1. Harcamak. 2. Güreşmek." anlamlarıyla kayıtlıdır. Oynat- şekli yoktur. Darîr'in *Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi* adlı eserinde oynat- fiili "Hareket ettirmek, sallamak." anlamında kullanılmıştır (FUŞ). SN'de de oynat- fiili "Harcamak, sarf etmek, bağışlamak." anlamlarında kullanılmıştır.

*Hadîce-i Kübrâ radıya'llâhu 'anhâ mâlını müslümânlık yolına îsâr eyledi. Şöyle ki ol cemî' hazîmelerini dîn yolına oynatdı*²⁵ ve katı fakîre oldı.

II. Cilt, 243a/4-6

ögriş-: Kükremek, saldırmak, kükreyerek saldırmak.

Firdevsî-i Rumî'nin *Kutb-nâme* adlı eserinde ögrüş- fiili "bağrışmak, böğrüşmek, feryat etmek." anlamlarında kullanılmıştır (EOT). SN'de de buradaki anlamına yakın olarak "kükremek, saldırmak, kükreyerek saldırmak" karşılıklarında kullanılmıştır.

*Zübeyr ve Hamza ve 'Alî ve 'Ömer rıdvanu'llâhi ta'âlâ 'aleyhim ecma'îm bu kâfirlerüñ üzerine arslan gibi ögrişürler-idi*²⁶.

II. Cilt, 191a/1-2

sadala-: Uzun uzun anlatmak, sayıp dökmek.

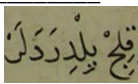
TS'de bu kelimeyle ilgili bir kayda rastlayamadık. Ancak SNB'de "sözü uzatmak, uzun uzun anlatmak." anlamında *sadula-* fiili sadece bir kez kullanılmıştır. Söz konusu fiilin Dîvânü Lugâti't-Türk'te geçen *satula-*²⁷ fiiliyle aynı olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca DS'de bu fiille alakalı olarak *sadala-* "sözü ağızda gevelemek, şaşırıp sözü uzatmak, istediğini tam anlatamamak" kaydı mevcuttur (C X).

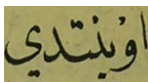
Eyitdi: Sen fuzûl oğlan-ımuşsin, didi. Evvel geldüñ, kendüzüñ nesebüñ medh eyledüñ, andan bahâne birle başumı açdurdun, teferrüc eyledüñ. Andan sonra ne kabîledensin, kendüzüñ gizledüñ, nice kabâyil sadaladun,²⁸ evvel birindenem, didüñ.

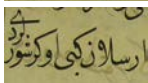
IV. Cilt, 273a/2-4

salıklaş-: Sözleşmek, kararlaştırmak, haberleşmek.

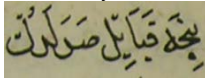
TS'de *salık* "haber" şeklinde kayıt mevcuttur. Ancak bu kelimenin fiil şekli yoktur. Türkiye Türkçesi ağızlarında "1. Sözleşmek, karar vermek. 2. Soruşturmak" anlamlarında *salıklaş-* fiili kullanılmaktadır (DS C 10). SN'de de *salıklaş-* fiili Türkiye Türkçesi ağızlarındaki anlamına yakın olarak "sözleşmek, kararlaştırmak, haberleşmek" karşılıklarında kullanılmıştır.

24

25

26

27 *satula-*: Faydasız söz söylemek (DLT).

28

Ol yañadan Esmā hatun ta'āmlar tertīb itdi, aldı, şehirden taşra çıkdı. Fuheyre **birle salıklaşmışlar ki**²⁹ Cebel-i Sevr'den yaña bulışalar. °Ākıbet Esmā Fuheyre'yi buldı.

III. Cilt, 227a/5-7

taşa bindür- Taşlamak, taşa tutmak.

Taradığımız eserlerde böyle bir deyme rastlayamadık.

Resül'i göricek bildiler eyitdiler: Ol dün gördüğümüz kişiler degül midür, didiler. İlerü yürüdiler, ol taşa urdılar, dilediler ki yine **taşa bindüreler**,³⁰ kavim içine girmeye komayalar.

III. Cilt, 117a/3-5

totuldan- Homurdanmak, kızgın bir şekilde ses çıkarmak.

Türkçenin tarihî dönemleriyle ilgili çalışmalarda *totuldan-* fiiliyle ilgili bir kayda rastlayamadık. Ancak bu fiilin, Türkiye Türkçesi ağızlarında *doduldan-* "kızarak homurdanmak, söylenmek, mırıldanmak" şeklinde kullanımı mevcuttur (DS C IV).

Hamza ibni °Abdü'l-Muṭṭalib kakımış, gāzab eylemiş, hışm odı-y-ıla tolmış, hüm hüm ider **totuldanur**.³¹

II. Cilt, 92a/1-2

yağmalan- Hayran kalmak, aklını kaybetmek.

TS'de *yağma* kelimesiyle ilgili sadece *yağma sal-* "Yağma etmek üzere saldırmak.", *yağmaya boşan-* "Yağma için saldırmak." fiilleri mevcuttur (TS C VI). SN'de tespit ettiğimiz *yağmalan-* fiili Türkiye Türkçesinde kullanılan *yağmalan-* "Yağma edilmek." fiilinin mecazlaşmış şekli gibi görünmektedir.

Ebübekr Şiddik gelüp hazret-i Resül'ün mübārek yüzini görüp anuñ bir sâ'at mübārek şohbetinde oturup **Resül'ün muḥabbetine yağmalanup İmān getürdügini, müsülmān olduğını**³² şerh eyledi.

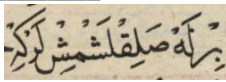
II. Cilt, 302b/7-10

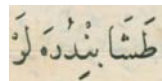
yakşıl- Yaklaşmak.

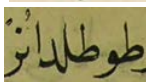
TS'de "yaklaşmak, meyletmek" anlamlarını karşılayan *yakış-* fiili mevcuttur. SN'de tespit ettiğimiz *yakşıl-* fiilinin bu fiilin -l- dönüşlülük ekiyle genişlemiş şekli olduğunu düşünürüz.

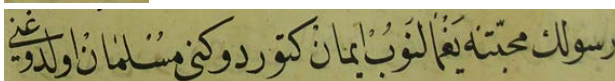
Kureyş kārūvānı anuñ deyrine yakın geldiler. Ol gün kim gerek ol deyre konalar. Dün içinde yürüdiler çün şubḥ oldı güneş togdı, **kārūvān daḥı deyre yakşıldılar**.³³

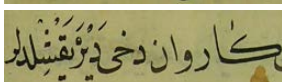
II. Cilt, 50b/4-5

29

30

31

32

33

yalamuz-: Yalanmak.

TS'de bu fiile yakın olarak *yalman-* "1. Yalanmak, yalanıp yiyecek şey aramak. 2. Bir şey istemek." fiilli kayıtlıdır (TS C VI: 4258). Hem *yalamuz-* hem de *yalman-* "yalanmak" anlamında ortaklaşmaktadır.

*Rıdvan dilini Resül'ün ağzına sundı. Resül Rıdvan'ın dilini emdi. Çün Rıdvan dilini Resül'ün ağzından giderdi, Resül yalamuzdı*³⁴.

I. Cilt, 98b/9-10

yavur-: Kendinden geçmek, aklını kaybetmek, kendini kaybetmek, bayılmak.

TS'deki *yavun-* "Kaybolmak." ve *yavut-* "Kaybetmek, saklamak." (TS, C VI) fiilleriyle aynı kökten gelen *yavur-* fiili metinde "Kendinden geçmek, aklını kaybetmek, kendini kaybetmek, bayılmak." anlamlarını karşılamaktadır.

*Sana naşihat kılup birkaç beyt şi'r eyitdi, başa virüpdür. Ol beyitleri eyit, işideyim, didi. Andan 'Abdurrahmân eydür: Kaçan ol işâreti Resül'den işitdüm, uğundum, kendüzümden yavurdum,*³⁵ gine 'aklum dirşürdüm, kendüzüme geldüm.

II. Cilt, 303b/9-13

yil ver-: Cesaretlendirmek, kıskırtmak, dolduruşa getirmek.

Bu deyim daha önce, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinden olan Salebî'nin *Kıyas-ı Enbiya'sı*'nda "vesvese vermek, kıskırtmak" anlamında bir kez tanıklanmıştır (Yılmaz-Demir 2009: 502). Türkiye Türkçesi ağızlarında "gaz vermek" anlamında karşımıza çıkan deyim SN'de ise üç kez "Cesaretlendirmek, kıskırtmak, dolduruşa getirmek" anlamlarında kullanılmıştır.

*Ebüleheb: Anı yalunuz buldugunuz yirde döğünüz, söğünüz, ne söyler-ise hep yalandur, diñ. Anı 'arlandurun, ola kim kendü hâlini bile, bu yaramaz sözleri dilinden koya, epsem ola, [didi]. Pes bunun gibi sözler-ile kâfirlere yil virür-idi,*³⁶ Resül'ün üstine musallağ ider-idi.

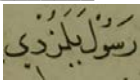
III. Cilt, 63a/5-9

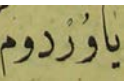
*Ebübekr gördi ki kâfirler savaşa başladılar. İlerü yürüdi, men'e eyledi, çare idemedi. Bu kez Resül'e karşu durdı. Ebübekr'i urdılar, Ebüleheb halâyıķı azdurup yil virür-idi, urun, dir-idi.*³⁷

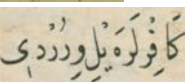
III. Cilt, 112a/15-112b/2

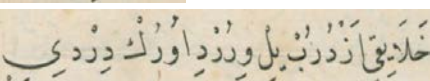
*Şanemün dilinden şeytân la'm Kureyş'e yil virdi.*³⁸ *Kureyş'ün uluların katına dirdi. Dahı anları Resül hazretine musallağ eylediğini hep işitdiler.*

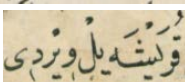
III. Cilt, 129b/7-8

34

35

36

37

38

yuk-: Birleşmek, yapışmak.

Yuk- fiiliyle ilgili kayıtlara sadece Eski Türkçe döneminde rastlanmaktadır. Eski Uygur Türkçesinde *yuk-* “yapışmak” (EUTS), Karahanlı Türkçesi döneminde *yuk-* “bulaşmak” (DLT) şeklinde kullanımları mevcuttur. Ancak daha sonraki dönemlerde bu fiilin kullanımına rastlayamadık. SN’de bu fiil “birleşmek, yapışmak.” anlamında kullanılmıştır.

“*Osmān gūsl eyledi, andan ābdest aldı, namāz erkānın öğrendi. İki rek‘at namāz kıldı. Andan sonra girü ‘Osmān Resūl’i ziyāret kıldı. Ol el barmağı birle şehādet kelimesin getürdi, ol bir barmağı ayruk vūcūdına yukmadı.*”³⁹ *Ve ol gözle kim Resūl Hāzretinūn yüzinde nübūvvet nūrın gördi. Ayruk ol gözle ne erūn ne ‘avratuñ ‘avretine nazar kılmadı.*

II. Cilt, 310b/13-311a/1-3

yüz tola-: Gösterdiği ilgiyi, alakayı kesmek, yüz çevirmek.

Türkiye Türkçesindeki *yüz çevir-* deyiimiyle aynı anlamda kullanılan *yüz tola-* deyiimini anlamak için Türkçede *tola-* = *çevir-* denklığının olması gerekir. TS’de *dola-~tola-* fiili yoktur. Ancak Eski Anadolu Türkçesi dönemiyle ilgili diğer eserleri taradığımızda *tola-* fiilinin “dolamak, sarmak, örtmek” (DK/MR/SNB/SK/MMM) anlamlarında kullanıldığını gördük. Eski Türkçe döneminde *tola-~tolga-* “dolamak, çevirmek” (EUTS) şeklindeki kullanım, *yüz tola-* deyiiminin *yüz çevir-* deyimine denklığıne önemli bir delil sunmaktadır.

“*Ābā vū ecdādumuz dñi bātil olacağdur. Pes maşlahat oldur kim bu hōrlığı görmedin bu zelīlīgi çekmedin yüz tolayup*”⁴⁰ *gidem, didi.*

I. Cilt, 67b/14-16

2.2. Tarama Sözlüğü’nde Olup Anlam ve(ya) Şekil Açısından Farklılık Gösteren Söz Varlığı

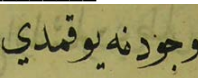
çıkışama-: Baş edememek.

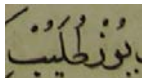
Bu kelime TS’de *çıkış-* “Başa çıkmak” şeklinde kayıtlıdır. Hem bizim tespit ettiğimiz örnekten hem de TS’deki tanıklardan bu kelimenin olumlu şeklinin kullanılmadığı anlaşılmaktadır.⁴¹ Yine Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinde tespit edebildiğimiz kadarıyla hep olumsuz şekli kullanılmıştır.⁴²

Tespit edebildiğimiz örneklerden hareketle bu kelimenin TS’deki olumlu şeklinin madde başı olarak alınmasının doğru olmadığı kanaatindeyiz. Şu an için söz konusu fiilin olumsuz yeterlik şeklinin madde başı olarak alınması daha doğru olacaktır.

“*Yā kavm! Biz hōz varırız, ol oğlanı öldürmeye. İllā bu hisābı hisāb eylemedük kim Kureyş ‘Arabı erlig-ile ma‘rūfdur. Kureyş içinde Benī Hāşim şecā‘at birle meşhūr olupdur. Olmasun kim tuyulavuz Kureyş ‘Arabı-y-ıla çıkışamayavuz*”⁴³, *işimüz ziyāna vara.*

I. Cilt, 138b/3-5

39

40

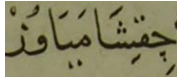
41 TS’deki tanıklar şu şekildedir:

Şehir açdım, çeriler sıdım; çün ölüm geldi, ölümle çıkışamadım.

Bozahanesini Bolucu Mustafa günde elli akçaya icāreye dutarmış, çıkışamazın deyü bırakmış. (TS C II)

42 *Esrârü’l Ārifin’* de tespit edilmiş örnek:

Ve kovdı kaçurdı ‘acebdür kim siz birer şeytân-ıla çıkışmazsız, basmassız (EA).

43

depere çal-: Öldürmek için vurmak, kılıç çalmak (vurmak).

Yapı olarak *depe* "tepe" ismi üzerine arkaik yön gösterme eki +rA'nın getirilmesiyle oluşan *depere* kelimesiyle ilgili TS'de iki kayıt mevcuttur. Biri *depere* "tepesine" (C II) diğeri ise *depere tutmak* "Tepesi üzerine kaldırmak." (C II) şeklindedir. *Dede Korkut Kitabı*'nda da *depere* kelimesinin üç yerde geçtiği görülmüştür. Üç örnekte de *çal-* fiili ile kullanılmıştır (ikisi *depere tutup çal-* şeklinde).⁴⁴ Aynı zamanda TS'de de *depere* için verilen "*Depere eyle çaldı ki yarısına dağın iki böldü.*" örnek cümlesinde görüleceği üzere söz konusu kelime, *çal-* fiiliyle birlikte kullanılmıştır (TS C II). Harezmi dönemi eserlerinden *Kıyasü'l-Enbiyâ*'da da *tepere* "tepesine doğru" şeklinde olup *ur-* yardımcı fiiliyle birleşmiştir (Ata C I 1997: 191). Bu bilgiler ışığında, bu kelimenin TS'de *depere çal-* ya da *depere tutup çal-* şeklinde birleşik fiil olarak madde başı alınması gerektiğini düşünmekteyiz.

Çün Resül'i gördiler kim kendü hâline meşgüldür. Pes Resül'ün üzerine yürüdiler, Hamza Melîh'ün ardından irişdi, **depere çaldı**,⁴⁵ işini bitürdi.

III. Cilt, 263a/2-4

egin egin: Arka arkaya, peş peşe.

TS'de *eğîn* kelimesi "sırt, arka" (C III) anlamlarıyla kayıtlıdır. Ancak metnimizdeki örnekte *egin* tek başına değil *egin egin* şeklinde ikileme olarak kullanılıp "arka arkaya, peş peşe" anlamlarını karşılamıştır.

Resül 'aleyhi's-selâm buyurdu kim yâ deveçükler, çökünüz. Harem kapusından **egin egin**⁴⁶ içerü girünüz, didi. Andan ol develerden iki deve içerü girdi. Bir dağı diledi kim ol iki deve-y-ile bile gire-y-idi. Ol iki devenün birisi âdem gibi faşîh söyledi. Yâ mubârek cânavarlar Resül bize **egin egin** girün, didi.

II. Cilt, 489b/12, 490a/1-4

gengezce~kengezce: Yavaş, yavaşça, yavaş yavaş.

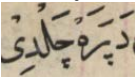
TS'de *gengez~geniz* "kolay" (TS C III) anlamında kayıtlıdır. Bu kelimenin Kıpçak sahasındaki karşılıkları olan *kengez~kenez~kenez* şekilleri hem *kolay* hem de *yavaş* anlamlarında kullanılmıştır (KTS). SN'de *gengezce~kengezce*, *gengez~kengez* ismi üzerine +cA eşitlik eki getirilmek suretiyle "yavaşça, yavaş yavaş" anlamlarını karşılamıştır. Metinde tespit ettiğimiz bu özellik Darîr'de Doğu Türkçesinin de izlerinin olduğunu göstermektedir.

Resül hazreti namâzın kıldı. Aldılar, kabrine götürdiler. Yolda yürür-iken arkun arkun yürür idi. Ebûbekr Şiddîk Rağıya'l-lâhu 'anhu Resül hazretinden sordı, eyitdi: Ya Resülallâh, **n'ičün gengezce yürürsüz?**⁴⁷ Resül eyitdi, ferişte galabasından yir bulunmaz yürimege, didi.

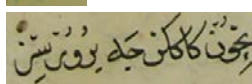
IV. Cilt, 266a/14-18

girmiş~kirmiş: Kızmış, azmış, saldırgan (deve).

⁴⁴ *Dedeyi depere çala* (Ergin 2004:126); *Ol altmış batman gürz ile Kazılık Kocaya depere tutup çaldı.* (Ergin 2004: 200); *Ol altmış batman gürz ile Tundarı depere tutup çaldı* (Ergin 2004:203).

⁴⁵

⁴⁶

⁴⁷

Bu kelimeyle ilgili TS'de *kirimek* "İnat etmek." (C IV) şeklinde tek tanıklı bir kayıt mevcuttur. Dikkat çekici bir husus olarak Darîr'in *Fütûhu's-Şâm Tercümesi* adlı eserinden alınan "*Şol kirimiş deve gibi kükrer.*" (TS C IV) cümlesinde geçtiği düşünülen kelime, SN'deki gibi sıfat-fiil olarak kullanılmıştır. Bahşâyîş Lügati'nde de *girmiş* "kösnümüş, kızmış hayvan" şeklinde geçmektedir (BL). Fikret Turan söz konusu *girmiş* sıfat fiiliyle alakalı olarak şunları belirtir:

"Bu kelime Arapça *kaṭm/hā°* ic ve Farsça *must* (arzulu, cinsel istek içinde olan) kelimelerinin karşılığı olarak gösterilmiştir. Kaşgarî'de gösterilen *kirkin* (boğa ve devenin kösnüme zamanı, erkek hayvanların kızgın zamanı), Clauson'da *kirgin* (the rutting of a stallion) ve Redhause'da gösterilen *kerkin* (heyecan, kızgın, kızgınlık) kelimelerinin *kir-/ker-köküyle* yakın ilgisi olan bu *girmiş* kelimesindeki *-miş* sıfat-fiili fonksiyon ve anlam bakımından kendine oldukça yakın olan *-kın, -kin /-gın, -gin* yapım ekinin yerini almıştır." (2001: 88-89)

Yukarıdaki ifadeden de anlaşılacağı üzere *Dîvânu Lugâti't-Türk'teki küri*⁴⁸ fiiliyle alakalı *kiri-* fiilinin *girmiş-kirmiş* sıfat-fiiliyle bir ilgisi yok gibi görünmektedir. Eski Anadolu Türkçesi dönemiyle alakalı taradığımız eserlerde fiil şekline rastlamadığımız bu kelimeyi biz sıfat-fiil hâliyle madde başı aldık.

Bu derbend içinde bir âdemcil deve eglenmiş. Bu yolda çok âdemleri hasâret kulmuş. Ben bilmedüm çün yine döndüm yolum bu vādîye ugradı, ol girmiş~kirmiş deve beni irahdan gördi. Tagdan yoluma indi. Unuñ koñusın aldı. Yükleilmiş unı gelicek üsdündinden düşürdi. Ben ol deveyi ayruñ develer bigi sandum. Ayag birle hamle kıldum. Deveyi un üsdünden irah sürem. Deve çaldı, elümi ağzına aldı, ısırdı. Elümi bileğümden kesdi. Aşaga birañdı.

I. Cilt, 189b/4-6

*Muhammed'i öldüreler diyü bu haber Benî Hâşim'e yitişdi. Hamza'nun gözleri kanın döndi girmiş~kirmiş deve gibi*⁴⁹ kükredi.

III. Cilt, 64b/10-12

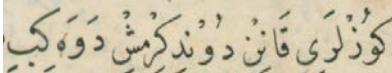
karın: Tulum, karından yapılmış tulum.

Karın kelimesi Türkçenin bütün dönemlerinde genel olarak "karın, mide" anlamlarında kullanılmıştır. İncelediğimiz metinde bir yerde "tulum, karından yapılmış tulum" anlamını karşılamıştır. Bu kelimenin çağdaş Altay Türkçesinde de "tulum" anlamını karşıladığı bir örnek mevcuttur.⁵⁰ Yine Altay Türkçesi Sözlüğü'nde *karın* kelimesi için "1. Karın. 2. *mecazi* Tulum." şeklinde kayıt mevcuttur (ATS). Eskiden, Ermenek (Karaman) yöresinde tereyağı, tulum hâline getirilmiş karınlara da doldurulurdu. Dolayısıyla tulumun sadece deriden değil aynı zamanda karından da yapıldığını söyleyebiliriz.

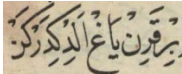
*Ol kadar anuñ himmeti vardur. İmdi ya Su°dâ, örü durgıl. Bir tulum yağ doldurgıl anuñ evine iletgil. Pes Su°dâ durdı örü, bir karın yağ aldı, gider-iken*⁵¹ yolu Ümme Mezîl evine ugradı.

III. Cilt, 238b/2-4

⁴⁸ Küri- : (At) ayaklarıyla yeri eşmek, huysuzlanmak" (DLT)

⁴⁹

⁵⁰ *Eki carma kurut berdi* "İki yarma kuruttu"
Eki karın sarcu berdi "İki tulum yağ verdi." (Gül 2008: 82)

⁵¹

kersen: Ağaçtan yapılmış büyük çanak, ağaç tekne.

Bu kelime TS'de gersen "Ağaçtan yapılmış büyük çanak." şeklinde kayıtlıdır. Sözlükte iki tanığı bulunan bu kelimenin her iki tanığı da 18.-19. yüzyıl dönemi eseri olan *Burhan-ı Katî*'dan alınmıştır. Dolayısıyla bu kelimeyi Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığı içinde değerlendiremeyiz. Farsçadan geçtiği düşünülen kelime Harezmi dönemi eserlerinden *Nehcü'l-Ferâdis*'te *kersân* "İçinde yiyeceklerin saklandığı kap." (NF), Kıpçak sahası eserlerinden *Kitâbu'l-İdrâk Li Lisâni'l-Etrâk*'te de *kersen* "Ağaçtan hamur teknesi" (KTS) şeklinde kayıtlıdır. Kelime, Türkiye Türkçesi ağızlarında *kersen-kerse-kerse* "1. İçinde hamur yoğrulmuş, çamaşır yıkanan ağaç tekne[kersan] (Yavuz *Şavşat –Artoin) 2. İçinde hamur yoğrulmuş, çamaşır yıkanan ağaç tekne [kerse] (Yanukköy *Menemen –İzmir) 3. Toprak mangal.kersen (Kurşun *Pasinler Erzurum) 4. Toprakta yapılmış leğen, kersen (Elâzığ ve yöresi) 5. Hamur yağurmaya mahsus, büyük yuvarlak çam ağacından yapılmış tekne, kersen (Erzurum)" (DS C 8) anlamlarıyla yaygın olarak kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızlarında *kersen-kerse-kerse* kullanımlarından dolayı biz de TS'dekin aksine *gersen* değil *kersen* okumayı tercih ettik.

*Çok halâyık cem^e oldılar. Resûl hazreti buyurdu kim ol ta^eamı kim kersenler-ile getürdiler,*⁵² *Resûl'ün meşidine yitürdiler.*

IV. Cilt, 237a/7-8

Üsdine katık dökerler-idi, andan dahı üsdine saru yağ dökerler-idi. Kersenler içinde⁵³ yahñî etler çıkarurlar-ıdı.

I. Cilt, 23-b/8-9

kiminci~kiminciyesi: Kimi, kimisi.

Tespit ettiğimiz kullanımlara yakın olarak TS'de *kimince* "kimi, kimisi" (C IV) şeklinde iki kez tanıklı kayıt mevcuttur. Her iki delilin de Darîr'in *Fütühu's-Şâm Tercümesi* adlı eserinden alınmış olması dikkat çekicidir. Yapı olarak *kim nice~ kim nice* ile alakalı olduğunu düşünülebilir.

*Dahı el degirmeni aldılar. Bardakdan, çanakdan, cerreden eksük gerek ne-y-ise aldılar. Kiminciyesini Ebübekr götürdi, kiminciyesini Abdurrahmân bin Avf götürdi.*⁵⁴ *Aldılar Ümmi Seleme evine getürdiler anda kodılar.*

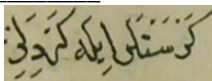
IV. Cilt, 236a/8-10

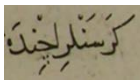
*Yahüdî cemâ^eati avratları biribirine kavuşdı. Ol müslmân olan avratların üstüne üşdiler. Kimincisi dñinde dururlar-ıdı.*⁵⁵ *Ol kim dñ üstüne sâbit kaldı anı katlarından sürdiler.*

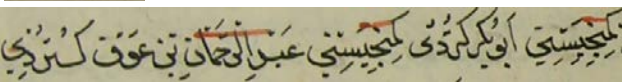
IV. Cilt, 249b/2-4

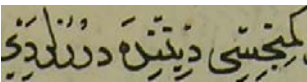
koy-: Eklemek, iliştiirmek.

Çok anlamlı bir fiil olan *ko~koy-*, TS'de "1. Bırakmak, terketmek, vazetmek. 2. Müsaade etmek, izin vermek, serbest bırakmak, salıvermek. 3. Alıkoymak. 4. Tesir etmek." anlamlarıyla

52

53

54

55

kayıtlıdır. Ancak metinde tespit ettiğimiz *eklemek* anlamı TS’de verilen anlamlar içerisinde yoktur. Türkiye Türkçesinde bu fiil yine “1. Bir şeyi bir yere bırakmak, belli bir yere yerleştirmek: 2. Bir kimseyi işe yerleştirmek, birine iş sağlamak. 3. Bırakmak. 4. Katmak, eklemek. 5. İmza, tarih, adres yazmak. 6. Uyulması gereken kuralları belirlemek, ortaya çıkarmak. 7. (ısz) Etkilemek, dokunmak. 8. Bir şey veya kimse için kullanmayı belirlemek, ayırmak. 9. Bırakmak, terk etmek.” (Türkçe Sözlük 2011: 1491) şeklinde çok anlamlılığını korumakta ve görüleceği üzere *eklemek* anlamı da bu anlamlar içerisinde yer almaktadır.

‘*Âkıl kişi-y-idi. Resûl hazretine bir biti yazdı. Kısra bitisin ol bitiye koydı,*⁵⁶ *eyitdi.*

III. Cilt, 302a-2-3

şet: Fidan.

Bu kelime TS’de “taze fidan” anlamında şitil şeklinde kayıtlıdır (TS C V). Hasan Eren’in, Arapça *şatl*’dan geldiğini belirttiği (1999:390) kelimenin Türkiye Türkçesi ağızlarında da *şitil*~*şêtil* “*fide*” şeklinde kullanımları mevcuttur (DS C X). SN’de kelimenin sonundaki -l sesinin düşmüş olduğu görülmektedir.

*Resûl eyitdi: Varuñ niçe ħurmā şetlerin getürün,*⁵⁷ *tā ki ben ol şetleri*⁵⁸ *kendü elüm-ile dikeyin. Pes aşhāb vardılar, ħurmā şetlerin*⁵⁹ *getürdiler. Resûl hazreti kendü mübārek eli-y-ile bir yire dikdi.*

III. Cilt, 295a /7-10

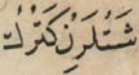
tañ: İhtiyaç, muhtaçlık, tenezzül.

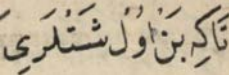
TS’de “ihtiyaç” anlamında tek tanıklı *tak* kelimesi mevcuttur. Söz konusu tanık Kemal Ümmî Divanı’ndan alınmıştır. Bu divan üzerine son zamanlarda yapılan bir çalışmayı taradığımızda kelimenin *tak* değil *tañ*⁶⁰ şeklinde iki kez kullanıldığını tespit ettik. Eski Türkçe döneminde de “ihtiyaç, angarya” anlamında *tak* kelimesi mevcuttur (EUTS). *tak* kelimesinin -k>-g>-ğ>-ñ ses değişimi sonucunda *tañ* şekline dönüştüğü kanısındayız.

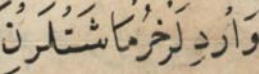
*Ĥadîce hatun eyitdi: Yā ebetā, Ķureyş uluları, egerçi dilediler, māluma mülküme tamā^c idüp dilerler-idi ve lîkin bu fenā mālā mülke tañı yokdur.*⁶¹ *Dañı bereket ve ni^cmet issidür, dñ issidür, gözi tokdur, gönli toludur.*

II. Cilt, 83a/8-11

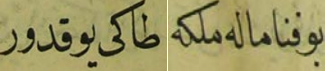
56

57

58

59

60 *Dañı yok māl ü ‘izz ü cāha şāhñ*
Ķatında müttakiden ekrem olmaz (Balbaba 2009: 2016)
Gerçi anuñ armağana tañı yok
Rāyigān bahşāyış ü in‘āmı çok (Balbaba 2009: 54)

61

turur-: Yükseltmek, yüceltmek.

TS'de *durur--turur-* fiili "1. Durdurmak, bir hizmete memur etmek, hareketine engel olmak. 2. Durdurmak, ayakta durdurmak, sâbit kılmak" anlamlarında kullanılmıştır. Darîr'in *Fütûhu's-Şâm Tercümesi*'nde *turur-* fiili "Yükseltmek, yüceltmek" anlamını karşılamıştır (FUŞ). Söz konusu eserdeki "yükseltmek, yüceltmek" anlamı SN'de tespit ettiğimiz anlamla da örtüşmektedir. *Turur-* fiilinin Eski Türkçe dönemindeki şekli olan *turgur-* fiili "kaldırmak, yükseltmek." anlamlarında kullanılmıştır (EDPT). Bu durum *turur-* fiilinin Eski Türkçe dönemindeki anlamını koruduğunu göstermektedir.

Ben umaram ki sen benden Mekke'yi dileyessin dahî ol hac eyledüğünüz Ka'be'[yi] dileyessin, dahî ehl ve 'ayâlünüzü benüm kılıcım altından kurtararın. Ben himmetümi eyle 'âlî tutmuşam kim sen cemî'i dileklerüñi benden dileyessin, ben saña bağışlayam, hürmetüñi tururam,⁶² senüñle bu eylügi işleyem. İki yüz deve ne nesnedür ki benüm gibi melikden anı dilersin.

I. Cilt, 81b/5-8

yassılığınca: Enince, genişliğince.

TS'de *yassı* ya da *yassılık* kelimeleri yoktur. Ancak bu kelimelerin kökü olan *yas-* "1. Yayın girişini gevşetmek. 2. Yassılamak, düz hâle getirmek." anlamlarıyla mevcuttur (TS C VI). *Yassı* kelimesi genel olarak Türkçede "yassı, düz" anlamlarında kullanılmıştır. SN'de alışılmışın dışında "en, genişlik" anlamlarını da karşıladığı görülmektedir. Kelime Orhun Türkçesi döneminde *yası* "yassı" (OTG), DLT'de *yası* "yassı, enli" şeklinde geçmektedir. Harezmi Türkçesi döneminde *yası* kelimesi, *İbni Mühennâ Lûgati*'nde *yası* alınlığı "geniş alınlı" ibaresinde de "geniş" anlamında kullanılmıştır (İML). Yine bu dönemde *yassılık* "genişlik, en" anlamını karşılamıştır (HTS).

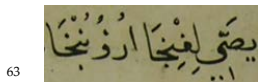
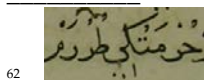
Bahr tarafından, deniz yüzünden, bir kara bulut bigi bir karaltı çıktı, yürüdi çerinüñ üsdine geldi; ol çerinüñ yassılığınca, uzununca⁶³ hevâdan ol kuşlar çerinüñ üsdine yakın indi, gördiler kim uçar kuşdur.

I. Cilt, 86a/3-5

yirmür-: Üzülmek.

Bu kelime TS'de *yarmur--yermür-* "Sızlanmak, teellüm etmek" şeklinde kayıtlıdır. Söz konusu sözlükte üç örneği bulunan bu kelimenin ikisi kalın ünlülü, bir tanesi ince ünlülü okunmuştur (TS C VI). SN'nin harekeli bir metin oluşu ve kelimenin ince sıradan okunmasını sağlayacak ipucunun varlığı, bizi bu kelimeyi *yirmür-* şeklinde okumaya yöneltmiştir. Bazı kaynaklarda kelimenin *yirmür-* şeklinde okunuşuna da rastlamaktayız (ŞHŞ). Şimdilik kalın sıradan okumalara şüpheyle yaklaşmak gerektiğini söyleyebiliriz. Bağlama göre de anlamının *üzülmek* olduğunu anlıyoruz.

Ebüleheb kahıyı yirinden turugeldi. İlerü yürüdi, Resül'i elinden tutdı, örü tururdu. Şeybe'nüñ döşegi üstinden çekdi, taşra sürüdi. Eyitdi: Ne b'edeb oğlan kopduñ, didi. Hâlâyık zu'm iderler kim sen peygâmbere koparsın, peygâmbarlığa lâyıık olan böyle b'edeb mi olur, didi. Zâhî aħmak olupdur.

Bu benüm atam kim senün bigi oğlanı öger ki ne oturdugu yiri bilür ve ne turdugu yiri bilür, didi. Resül hacil oldı, **yirmürdi**,⁶⁴ gözi yaş toldı, dahı iki gözinden tolu bigi yaş döküldi.

I. Cilt, 130a/4-10

Mu^callim kaħıdı, katı söyledi, Resül rakıķü'l-ķalb idi ve serī^c idi. **Yirmürdi**,⁶⁵ gözleri yaş-ıla tolageldi.

I. Cilt, 131b/11-12

Analu kızlar göricek kız ^cayāl

Boynın egüp yirmüricek⁶⁶ kız ^cayāl

IV. Cilt, 241b/10

Yücret-: Koşmak, seğirtmek.

TS'de *yüğürt-* "1. Koşmak. 2. Koşturmak. 3. Erkek hayvanı dişisine aşırarak." (TS C VI) şeklinde kayıtlı olan fiil, SN'de bir yerde yücret şeklinde harekelenmiştir.

*Ebübekr'e didiler, çün anı işitdi, cān atdı, **yücretdi**,⁶⁷ geldi.*

III. Cilt, 49b/14-15

2.3. Anlamı ve(ya) Okunuşu Belirgin Olmayan Söz Varlığı

ina~ina-: Güvenmek, emanet etmek. (?)

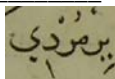
Türkiye Türkçesinde yaygın olarak kullanılan *inan-* fiilinin kökü olarak görebileceğimiz *ina~ina-* fiiline taradığımız eserlerde rastlayamadık. Talat Tekin, metinlerde geçmediği için yıldızlı kök olarak verdiği *ina-* fiilinin anlamının "inanmak, güvenmek" olduğunu belirtir (2016: 89). SN'de tespit ettiğimiz *inalum~inalum* kaydını, emin olmamakla birlikte, *ina- ~ ina-* fiili üzerine *-(a)lum* birinci çokluk şahıs emir ekinin getirilmesi şeklinde açıklayabiliyoruz. Eski Türkçe döneminde sonu ünlü ile biten fiillere *-Allm* birinci çokluk şahıs emir ekinin *-llm* şeklinde de eklendiği bazı örnekler mevcuttur (Gabain 2003: 79)

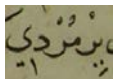
*Abbās yirinden duru geldi, eyitdi: Ben varayım, karındaşım oklı Muħammed ibni ^cAbdullāh'ı alup geleyim, didi. Ebūcehl eyitdi: Ya mālumuzu tavarumuzu **inalum**⁶⁸ didi.*

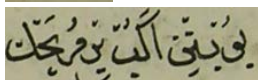
II. Cilt, 62a/10-12

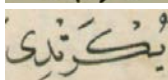
ileg~ilek: Yamaç, etek, ön, dip.

İleg~ilek kelimesi TS'de yoktur. Ancak anlam ve şekil olarak ona yakın *iley* "huzur, yan, ön, karşı taraf." vardır. Böyle bir kelimeye Eski Anadolu Türkçesi dönemiyle ilgili taradığımız diğer eserlerde de rastlayamadık. Harezmi sahası eserlerinden *Nehcü'l-Feradis* ve *Kıyasü'l-Enbiya'* da hem *ileg* hem de *iley* "ön, ön taraf." anlamıyla kullanılmıştır (NF/KE).

64

65

66

67

68

Metinde sadece bir örneğine rastladığımız *ileg~ilek* kelimesinin “yamaç, etek, ön, dip” anlamlarını karşıladığı kanaatindeyiz.

*Ammā yolca yürimezler-idi, tag ilegince giderler-idi.*⁶⁹ *Sürāka eyitdi: Olmasun kim bu sözi dahı kimseye diyessin, didi. Sürdi evine geldi, inen yahşı atı var-ıdı, anı eyerledi, biligin bağlandı, kılıcın hamāyil kıldı.*

III. Cilt, 228b/7-9

ilt- Korkmak. (?)

Taradığımız eserde sadece bir örneğine rastlanan kelime harekelenmediği için okunma konusunda sıkıntı ile karşılaşılmaktadır. Harekeli bir nüsha olan I. ciltte *iltmesün* şeklinde okuduğumuz kelimenin sadece son hecesinde hareke vardır. Biz, Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanılan *ilk~ilkin-* “Atılmak, korkudan sıçramak, ürpermek.” (DS C VII) fiillerine çağrışım yaptığı için *iltmesün* şeklinde okuduk. Türkçenin tarihî dönemlerinde yaygın olarak *ilt-* “İletmek, götürmek” fiili kullanılsa da anlam olarak SN'deki *ilt-* fiili ile uyuşmamaktadır.

*Ammā bular hōz uçmak hūrîlerinden imiş. Tek başa ol hatunlar şüretinde görünmişler, hem iltmesün ussi gitmesün*⁷⁰ *diyü. Çün katuma geldiler, her biri bir bedr ay bigi.*

I. Cilt, 93a/9-11

ögen: Dere, akarsu; bağ, bahçe. (?)

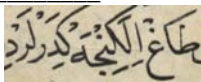
Eski Türkçe döneminde *ögen* “dere, çay.” (EDPT) şeklinde bir kelime kullanılmıştır. Bu kelimenin SN'de tespit ettiğimiz *ögen* ile aynı olduğunu düşünüyoruz. Anlam olarak kesin olmamakla birlikte Eski Türkçedeki kullanımına yakın bir anlamı karşıladığı kanaatindeyiz.

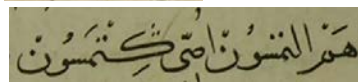
Ebî İhâb eyitdi: Yâ Muhammed cemîr vilâyetlerde, şehirlerde, kal'alarda, hōş yirlerde akar sular vardur; büstânları, bāğları vardur; yazıları, tagları vardur; ögenleri,⁷¹ terekeleri, çayırları, çimenleri kamu vilâyetlerde vardur.

II. Cilt, 361a/12, 361b/2

sig- ~ siñ- Hakaret etmek, sövmek.

Sövmek ile yakın anlamlı olduğunu düşündüğümüz bu kelimeyle ilgili taradığımız kaynaklarda hiçbir kayda rastlayamadık. Bu sebeple okunuşundan emin olamadığımız için *sig- ~ siñ-* şeklinde verdik. Gazipaşa (Antalya) ağzında “abartılı bir şekilde küfretmek” anlamında *sövüp sig-~sövüp siy-* deyimini kullanılmaktadır. Bu bilgidен yola çıkarak söz konusu kelimeyi *sig-* şeklinde okumanın daha doğru olacağını düşünüyoruz. Metinden de kelimenin “hakaret etmek, sövmek” anlamına geldiği açıkça anlaşılmaktadır.

69

70

71

Ol it, ol putuñ ileyinde secde itdi, eyitdi: İy benüm Allāh'um, iy baña 'ömr rızk viren pādışāhum, dilerem kim bugün Kıreyş'ün uluları öñinde Muḥammed'e siyesin,⁷² ve arja hicv idesin.

II. Cilt, 371a /1-3

Falān kişiler tamulukdur, dir, kendü tañrısını öger. Size secde kılana söger, didi. Bu gün ol gündür kim dile gelesin nazmla Muḥammed'e hicv idesin, siyesin.⁷³

II. Cilt, 371b /1-3

sige- ~ siñe-: Kendini harap etmek, ağlamak. (?)

Taradığımız kaynaklarda bu fiille ilgili hiçbir kayda rastlayamadık. Aldığı *-dük* sıfat-fiil eki, kelimenin okunuşunu biraz kolaylaştırmıştır. Ancak yine de emin olamadığımız için *sige-~siñe-* şeklinde iki farklı okuma şekli öneriyoruz. Metinden anlaşıldığına göre de anlamının “kendini harap etmek, ağlamak.” olduğunu söyleyebiliriz.

Ebübekr'ün anası feryād eyledi, çağurdu, eyitdi: Yā veledī, yā 'Abdullāh, sen bu hāle girdüğün, siñedüğün,⁷⁴ döğildüğün, kamusu Muḥammed içündür, anuñ sebebinden mālun gitdi, vaķāruñ eksildi.

II. Cilt, 379b/2-5

tilger: Dokuma aleti, dokuma tarağı. (?)

Taradığımız eserlerde bu kelimeyle ilgili herhangi bir kayda rastlayamadık. Emin olmamakla birlikte metinden anlayabildiğimiz kadarıyla anlamının “dokuma aleti, dokuma tarağı” olduğunu düşünüyoruz.

Ḥazret-i Resül eyitdi: Yā Ḥadīce, eyle olsun, didi. Ḥadīce ḥatun sevindi, andan sonra iki kıymetlü harīr altun tilger ile⁷⁵ tokınmuşlar idi, Ḥazret-i Resül'ün öñinde kodı.

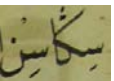
II. Cilt, 94a/3-5

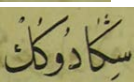
ulun-: Duyulmak, söylenmek. (?)

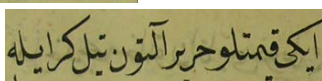
Şeybe eyitdi: Yā Āmine, ne kim Resül geldi, alara kitāb münzel oldı, cemī'inde Muḥammed ibni 'Abdullāh'a degin ulundı.⁷⁶ Ben dañı mevlūd gicesinde tagdan, taşdan, kurudan, yaşdan, ağaçdan, yaprakdan, dīwārdan, toprakdan eyle işitdüm kim Muḥammed ibni 'Abdullāh vücūda geldi diyü birbirine muştıllarlar-ıdı.

I. Cilt, 102b/8-11

72

73

74

75

76

üskünlük: Sayıca üstün, kalabalık. (?)

Birinin adı Aryât idi, Habeş meliki Necâşî katında ulu melik idi, üskünlük çeri birle⁷⁷ yemen mülkini açmağa anı viribimiş-idi.

I. Cilt, 73a/12-14

yerek ve berek: Silah, teçhizat. (?)

Âmine hatun yine hâtifden ün işitdi kim yâ Âmine Yemen'den çeri gelür Tavîl ibni Hicâz ol çeriniün melikidir gâfil olmañuz yarağunuzda oluñ diyü hâtif haber virdi. Çün Âmine hatun çeriniün haķîkatin bildi, °Abdü'l-Muṭṭalib'e bildürdi. Şeybe Kureyş'e anladı eyitdi, Tâvil ibni Hicâz'ı ben bilürem, didi, ol fuzül mel'undur. Ebrehe oğlunuñ baş kişisidür, didi. °Abdü'l-Muṭṭalib eydür, yine eşerm çerisi meftün oldular, fitne kaynatdılar hele siz kendü yarağunuzda oluñuz, didi. Kureyş yerek ve berek berkitdiler⁷⁸ çeri düzgünüñ kıldılar, urış yarağın kıldılar.

I. Cilt, 143a/6-12

3. SONUÇ

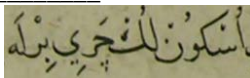
Erzurumlu Mustafa Darîr'in Sîretü'n-Nebî adlı eserinden Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığına katkı yapmayı amaçladığımız bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

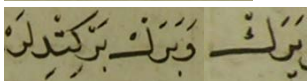
I. *Tarama Sözlüğü*'nde bulunmayan toplam yirmi beş adet söz varlığı tespit edilmiştir. Bunların ikisi isim (*çıkna, irişik*); yirmi üçü ise fiil ve deyimdir (*alı-, alın-, buñula-, çavıñ-, dirik-, güymeş-~küymeş-, hüüm hüüm it-, , ivir- ~iyivir-, kayan-, kılıç yıldırat-, oynat-, ögriş-, sadala-, salıklaş-, taşa bindür-, totuldan-, yağmalan-, yakşıl-, yalamuz-, yavur-, yil ver-, yuk-, yüz tola-*).

II. *Tarama Sözlüğü*'nde olup da anlam ve(ya) şekil açısından farklılık gösteren toplam on beş adet söz varlığı bulunmaktadır. Bunlardan dokuzu isim soyludur (*şet, tañ, yassılığınca, egin egin, geñgeze-keñgeze, girmiş-~kirmiş, karın, kersen, kiminci-~kiminciyesi*); altısı ise fiildir (*çıkışama-, depere çal-, koy-, turur-, yirmür-, yüğret-*).

III. SN'de tespit edip incelemeye aldığımız söz varlığının bazıları anlam ve(ya) okunuş itibariyle belirgin değildir. *Tarama Sözlüğü*'nde bulunmayan bu söz varlığı toplam on adettir. Bunların beşi isim soyludur (*ileg-~ilek, ögen, tilger, üskünlük, yerek ve berek*); beşi ise fiildir (*ma-~ina, ilt-, sig-~siñ-, sige-~siñe-, ulun-*).

IV. SN, arkaik kelimeler açısından oldukça zengindir. Ayrıca söz konusu eser, Eski Anadolu Türkçesiyle yazılmış olmasına rağmen Harezmi-Kıpçak sahasına özgü birtakım söz varlığını ihtiva etmesi itibariyle de dikkat çekicidir. Ancak biz bu çalışmada sadece Eski Anadolu Türkçesinin söz varlığına katkıda bulunmayı amaçladığımızdan konuyu dağıtmamak adına, SN'de yer alan arkaik öğeleri ve Doğu Türkçesi özelliklerini incelemeye almadık. Bu husus başlı başına ayrı bir çalışma konusudur.

77

78

SUMMARY

Erzurumlu Mustafa Darîr is one of the most famous authors of the 14th century. His reputation comes from *Sîretü'n-Nebî* and his role in transforming Mamluk Qypchaq into Oguz Turkic. Darîr's *Sîretü'n-Nebî* is prepared by compiling and translating the works of various Arabic prophetic biography authors. The work, which has been written as a mixture of poem and mostly prose is quite remarkable with its six volumes. The big volume of the book has also contributed to the Turkish vocabulary to a great extent. Having literary skills and dominance on Turkish language, Darîr used a wide variety of vocabulary in *Sîretü'n-Nebî*. Various words have been preferred for the same term in this book.

Such a work of big-volume in simple Turkish deserved to be examined in terms of vocabulary. Therefore we aimed to contribute to Old Anatolian Turkish by reviewing the first four volumes of *Sîretü'n-Nebî*. "*Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*" (*Scanning Dictionary with Witnesses*), which keeps its importance as the most comprehensive dictionary in Old Anatolian Turkish vocabulary, has been used as a benchmark.

We have searched certain works related to this period in order to see whether the vocabulary we have identified is used in other works that belong to the period of the Old Anatolian Turkish. In order to be able to specify the historical development of these words and the other fields they used, we have also searched the sources related to other periods of Turkish, especially the Old Turkish. We have examined the words or word groups that we studied, under three titles;

1. Vocabulary not found in the Tarama Sözlüğü.
2. Vocabulary that can be found in the Tarama Sözlüğü but differs in terms of meaning and (or) form
3. Vocabulary with unclear meaning and/ or reading.

In this study that aimed to contribute to the vocabulary of the Old Anatolian Turkish, we obtained the following results from *Erzurumlu Mustafa Darîr's Sîretü'n-Nebî*:

1. A total of twenty-five vocabulary items that cannot be found in the *Tarama Sözlüğü* were identified. Two of them are nouns (*çıkna, irişik*); twenty-three are verbs and idioms (*alı-, alın-, buñula-, çavıh-, dirik-, güymeş-~küymeş-, hüm hüm it-, , ivir- ~iyivir-, kayan-, kılıç yıldırat-, oynat-, ögriş-, sadala-, salıklaş-, taşa bindür-, totuldan-, yağmalan-, yakşıl-, yalamuz-, yavur-, yil ver-, yuk-, yüz tola-*).

2. There are a total of fifteen vocabulary items that differ in terms of meaning and (or) form in the *Tarama Sözlüğü*. Nine of these have noun origins (*şet, tan, yassılığmca, egin egin, gençezce-keğezce, girmiş-kirmiş, karın, kersen, kiminci-kiminciyesi*); and the other six of them are verbs (*çıkışama-, depere çal-, koy-, turur-, yirmür-, yügret-*).

3. Some of the vocabulary we have identified and examined in the *Sîretü'n-Nebî* is not evident in terms of meaning and (or) reading. These vocabulary that are not found in the *Tarama Sözlüğü* are a total of ten. Five of them have noun origins (*ileg-ilek, ögen, tilger, üskünlik, yerek ve berek*); the other five of them are verbs (*ına-~ına-, ilt-, sig-~siñ-, sige-~siñe-, ulun-*).

KISALTMALAR

ATS:	<i>Altayca-Türkçe Sözlük</i>
BL:	<i>Bahşâyîş Lügati.</i>
ÇTS:	<i>Çağatay Türkçesi Sözlüğü</i>
DK:	<i>Dede Korkut Kitabı</i>
DLT:	<i>Dîvânu Lugâti'-Türk</i>
DS:	<i>Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü</i>
EA:	<i>Esrârü'l-Ârifîn</i>
EOT:	<i>Eski Oğuz Türkçesinden Günümüz Türkiye Türkçesine Söz Varlığı ve Anlam Olayları</i>
ETG:	<i>Eski Türkçenin Grameri</i>
EUTS:	<i>Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü</i>
FUŞ:	<i>Fütûhu's-Şâm Tercümesi</i>
HTS:	<i>Harezmi Altınordu Türkçesi Sözlüğü</i>
İML:	<i>İbni- Mühennâ Lügati</i>
KB:	<i>Kutadgu Bilig III- İndeks</i>
KE:	<i>Kıyasü'l-Enbiyâ</i>
KT:	<i>XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış Kur'an Tercümesi</i>
KTS:	<i>Kıpçak Türkçesi Sözlüğü</i>
MMM:	<i>Mu'înî'nin Mesnevî-i Murâdiyyesi</i>
MR:	<i>Münebbihü'r-rakâid</i>
NF:	<i>Nehcü'l-Ferâdis</i>
OTAL:	<i>Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat</i>
OTG:	<i>Orhon Türkçesi Grameri</i>
SK:	<i>Sirâcü'l-Kulûb</i>
SN:	<i>Sîretü'n-Nebî</i>
SNB:	<i>Süheylü Nev-bahâr (Kenzü'l-Bedâyî).</i>
ŞHŞ:	<i>Şeyhî'nin Husrev ü Şîrin'i</i>
TS:	<i>Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü</i>
VWTD:	<i>Versuch Eines Wörterbuches Der Türk-Dialecte</i>

TARANAN ESERLER

- Ahmed Fakih (1974). *Kitâbu Evsâfı Mesâcidi's-Şerîfe*. haz. Hasibe Mazioğlu. Ankara: Türk Dili Kurumu Yay.
- AKKUŞ, Muzaffer (1995). *Kitab-ı Gunya*. Ankara: Türk Dili Kurumu Yay.
- ALTUN, Nesrin (1996.) *Erzurumlu Darîr'in Fütûhu's-Şâm Tercümesi Giriş-Metin Açıklamalı Dizin*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi..
- Aptullah Battal (1997). *İbni Mühennâ Lûgati*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1979). *Kutadgu Bilig III-İndeks*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- AŞCI, Ufuk Deniz (2012). *Mûsâ-nâme*. Konya: Palet Yay.
- ATA, Aysu (1997). *Kıyasü'l-Enbiyâ I-II*. Ankara: Türk Dili Kurumu Yay.
- ATA, Aysu (1998). *Nehcü'l-Ferâdis C. II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- ATMACA, Emine (2016). *Eski Oğuz Türkçesinden Günümüz Türkiye Türkçesine Söz Varlığı ve Anlam Olayları*. Konya: Palet Yay.
- Birgili Muhammed Efendi (2000). *Vasiyyet-nâme*. haz. Musa Duman. İstanbul: R Yay.
- CAFEROĞLU, Ahmet (2011). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Cem Sultan (2000). *Cemşid ü Hurşid*. haz. Adnan İnce. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- CEMİLOĞLU, İsmet (2000). *14. Yüzyıla Ait Bir Kıyas-ı Enbiya Üzerinde Sentaks İncelemesi*. Ankara: Türk Dili Kurumu Yay.
- CEYHAN, Adem (1997). *Bedr-i Dilşâd'ın Murâd-nâmesi*. İstanbul: MEB Yay.
- CİN, Ali (2012). *Süheylü Nev-bahâr (Kenzü'l-Bedâyî)*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Dervîş Muhammed bin eş-Şeyh ahmed el- Ankaravî (2012). *Dürrü'l-Meknün Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım*. haz. Zuhâl Kültürel-Aylin Koç. Konya: Palet Yay.
- Dervîş Muhammed Yemînî (2002). *Fazilet-nâme*. haz. Yusuf Tepeli. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2002). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- DİLÇİN, Cem (2009). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- DİREKÇİ, Bekir (2011). *Cevâhirü'l-Me'ânî*. Konya: Aybil Yay.
- Emre (1998). *Terceme-i Pendnâme-i Attâr*. haz. Azmi Bilgin. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- ERCİLASUN, Ahmet-AKKOYUNLU, Ziyat (2014). *Dîvânu Lugâti't-Türk*. Ankara Türk Dil Kurumu Yay.
- ERGİN, Muharrem (1997). *Dede Korkut Kitabı I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- EROL ASLAN, Hülya (2014). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- ERTAYLAN, İsmail Hikmet (1945). *Varaka ve Gülşah*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- GÜRSOY-NASKALİ, Emine-DURANLI, Muvaffak (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- HAMILTON, James Russel (1998). *İyi ve Kötü Prens Öyküsü*. çev. Vedat Köken. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- KANAR, Mehmet (2011). *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yay.
- KARASOY, Yakup (2013). *Sirâcü'l-Kulûb*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Kirdecî Ali (2002). *Kesikbaş Destanı*. haz. Mustafa Argunşah. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Mahmud bin Kâdî-i Manyas (1993). *Gülistan Tercümesi*. haz. Mustafa Özkan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Mesud Bin Ahmed (1991). *Süheyl ü Neobahar*. haz. Cem Dilçin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.

- Muhammed Bin Hamza (1978). *XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış Kur'an Tercümesi* C. II. haz. Ahmet Topaloğlu. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Muhammed Bin Mahmûd-ı Şîrvânî (1999). *Tuhfe-i Murâdî*. haz. Mustafa Argunşah. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- NADALYAYEV, V. M., NASİLOV, D. M., TENİŞEV, E. R., ve ŞÇERBAK, A. M. (1969). *Drevnetyurskiy Slovar'*. Leningrad: İzdatel'stvo "Nauka".
- ÖLKER, Gökhan (2013). *Kıssa-i Mûsâ 'Aleyhi's-selâm*. Konya: Palet Yay.
- ÖZÇELİK, Sadettin (2001). *Kitâbü'l-Mühimmât*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.
- ÖZKAN, Abdurrahman (2009). *Mehekkü'l-İlim ve'l-Ulemâ (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler-Tıpkıbasım)*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- ÖZMEN, Mehmet (2001). *Ahmed-i Dâ'i Divânı (Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- PAÇACIOĞLU, Burhan (2016). *Türkçenin VIII.-XVI. Yüzyıllar Arasında Söz Dağarcığı*. İstanbul: Kesit Yay.
- RADLOFF, Wilhelm (1966). *Versuch Eines Wörterbuches Der Türk-Dialecte*. C I-II-III-IV. 's Gravenhage: Mouton.
- SEVORTYAN, Edvard Vladimiroviç (1974, 1978, 1980, 1989, 1997, 2000, 2003). *Etimoloğiceskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov* C. I-VII. Moskva: İzdadetel'stvo "Nauka".
- Sinan Paşa (2001). *Tazarru'nâme*. haz. A. Mertol Tulum. Ankara: MEB Yay.
- Şeyh Ahmed-i Antakî (2013). *Se-Zebân*. haz. Gökhan Ölker-Hidayet Duyar. Konya: Palet Yay.
- Şeyhoğlu (1991). *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ*. haz. Kemal Yavuz. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay.
- TEKİN Talat (2016). *Orhon Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1963). *Şeyhî'nin Husrev ü Şîrin'i*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1981). *Şeyhî'nin Harnâmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (2013). *"Yunus Emre'nin Dili Üzerine Notlar"*. *Makaleler Dil ve Edebiyat İncelemeleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- TOKER, Mustafa (2012). *Anonim Satır Altı Kuran Tercümesi* C. II. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- TOPARLI, Recep vd. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Türk Dil Kurumu (1993). *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü (8 Cilt)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- TÜRK, Vahit (2009). *Bahrü'l-Hakâyık*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- ÜNLÜ, Suat (2012). *Harezmi Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- ÜNLÜ, Suat (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- YASTI, Mehmet (2011). *Esrârü'l-Ârifîn*. Konya: Aybil Yay.
- YAVUZ, Kemal (2007). *Mu'înî'nin Mesnevî-i Murâdiyyesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yay.
- YAVUZ, Orhan (1988). *Tezkiretü'l-Evliya*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- YAVUZARSLAN, Paşa (2002). *Münebbihü'r-rakîdîn*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay..
- Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân (2009). *Dürr-i Mekkûn*. haz. Ahmet Demirtaş. İstanbul: Akademik Kitaplar.

KAYNAKÇA

- AKYILDIZ AY, Didem (2017). "Tarama Sözlüğü: Sözlükbilimi İlkeleri Çerçevesinde Betimsel ve Eleştirel Bir Değerlendirme". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* (56): 1-22.
- BALBABA, Sefa (2009). *Kemal Ümmî Divanı (Tenkitli Metin-İndeks)*. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi.
- EGÜZ, Esra (2013). *Erzurumlu Mustafa Darîr'in Sîretü'n-nebî'sindeki Türkçe Manzumeler (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- EREN, Hasan (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Yay.
- ERKAN, Mustafa (1986). *Sîretü'n-nebî (Tercümetü'z-Zarîr) Sözlük-İndeks*. Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Erzurumlu Mustafa Darîr (2016). *Yüz Hadis Yüz Hikâye-Türk Dilinde Art Zamanlı Değişmeler*. haz. Mustafa Sarı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Erzurumlu Mustafa Darîr (2007). *Yüz Hadis Yüz Hikâye*. haz. Selahattin Yıldırım-Necdet Yılmaz. İstanbul: Darulhadis Yay.
- Erzurumlu Mustafa Darîr. *Sîretü'n-Nebî C. I*. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Koşullar Bölümü No: 1001
- Erzurumlu Mustafa Darîr. *Sîretü'n-Nebî C. II*. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Bölümü No: 1222
- Erzurumlu Mustafa Darîr. *Sîretü'n-Nebî C. III*. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi. Türkçe Yazmalar Bölümü No: 1552
- Erzurumlu Mustafa Darîr. *Sîretü'n-Nebî C. IV*. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Koşullar Bölümü No: 992
- GABAİN, A. Von (2003). *Eski Türkçenin Grameri*. çev. Mehmet Akalın. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- GÜL, Veli (2008). *Altayca Almış Kaan Destanı*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- İLAYDIN, Hikmet (1954). "Tanıklariyle Tarama Sözlüğü (Kitaplar - Tenkit)". *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi* III (28): 227-231.
- KARAHAN, Leyla (1994). *Erzurumlu Darîr Kıssa-i Yûsuf (Yûsuf u Züleyhâ) İnceleme-Metin-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- KORKMAZ, Zeynep (2005). "Erzurumlu Darîr ve Memlûk Türkçesinin Oğuzcalaşmasındaki Yeri." *Türk Dili Üzerine Araştırmalar C. I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- SIR, Ayşe Nur (2013). "Hikayet-i Ashabi'l-Kehif'ten Eski Anadolu Türkçesi Söz Varlığına Katkılar". *Karadeniz Araştırmaları Dergisi* 9 (36): 149-162.
- TİETZE, Andreas (1993). "Tarama Sözlüğü". *Türk Dilleri Araştırmaları* (3): 267-270.
- TİETZE, Andreas-TEKİN, Talat (1989). "Tarama Sözlüğü Üzerine Bazı Açıklamalar". *Erdem* 5 (13): 285-293.
- TİETZE, Andreas-TEKİN, Talat (1994). "Tarama Sözlüğü Üzerine Bazı Açıklamalar II". *Türk Dilleri Araştırmaları* (4): 159-169.
- TURAN, Fikret (2001). *Eski Oğuzca Sözlük Bahşâyîş Lügati*. İstanbul: Bay Yay.
- Türk Dil Kurumu (1996). *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü I-VIII*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. 2. bs.
- Türk Dil Kurumu (2001). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- YASTI, Mehmet (2011). *Esrârü'l-Ârifîn*. Konya: Aybil Yay.
- YAVUZ, Orhan (2002). *Kansu Gavrî'nin Türkçe Divanı*. Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay.
- YILMAZ, Emine-DEMİR, Nurettin (2009). "Kısas-ı Enbiya'dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar I". *Festschrift to Commemorate the 80th Anniversary of Prof. Dr. Talat Tekin's Birth*. ed. Emine Yılmaz-Süer Eker-N. Demir. *International Journal of Central Asian Studies* 13: 495-517.
- YILMAZ, Emine-DEMİR, Nurettin (2010). "Kısas-ı Enbiya'dan Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar II". *Studies on the Turkic World. Festschrift in Honour of Stanisław Stachowski*. ed. E. Mańczak-Wohlfeld and B. Podolak: 215-226.
- YILMAZ, Emine-DEMİR, Nurettin (2012). "Kısas-ı Enbiyadan Eski Anadolu Türkçesinin Sözvarlığına Katkılar III". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* (19-1): 159-168.